

ŞƏHRAM ŞƏMSİ
AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutunun dissertantı
e-mail: shamsibahonar@yahoo.com

SƏFƏVİLƏR SÜLALƏSİNİN HAKİMİYYƏTİNİN SONLARINDA İQTİSADI VƏZİYYƏTƏ BAXIŞ

Açar sözlər: dövlət, iqtisadiyyat, gəlir, vergi, ticarət

Ключевые слова: государство, экономика, доход, налог, торговля

Key words: government, economy, income, tax, trade

XVII əsrin sonu XVIII əsrin əvvəllərində Səfəvilər dövlətinin sosial-iqtisadi həyatında da bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir. Özünün siyasi böhran dövrünü yaşayan ölkə ciddi sosial problemlərlə də qarşı-qarşıya idi. Həmçinin iqtisadiyyatda baş verən dərin böhran dövlətin daxili və xarici ticarət əlaqələrinin tənəzzülünə gətirib çıxarmışdır. Bu dövrdə Təbriz, Qəzvin, Şiraz, Gəncə, Şamaxı, Şəki, Naхçıvan, Ordubad və s. kimi tizarət əhəmiyyətli şəhərlər mövcud idi (1, 110).

Bu dövrdə Səfəvi dövləti özünün tənəzzül dövrünü yaşasa da, lakin bir çox şəhərlər özünün iqtisadi və ticarət əhəmiyyətini itirməmişdir.

L.Lokhart İsfahan şəhəri haqqında yazırdı: “Səfəvi şahları zamanında özünün brilyant dövrünü yaşayarkən İsfahan şəhərinin 650000 nəfər əhalisi olmuşdur. Lakin əfqan mühasirəsi zamanı bu rəqəm kütləvi ölənlər və miqrasiya səbəbindən azalır” (2, 74).

Bu dövrdə, tarixlər boyu Azərbaycan dövlətçiliyinin mərkəzi olmuş, bütün orta əsrlər dövründə siyasi, iqtisadi və ticarət əhəmiyyətinə görə Yaxın və Orta Şərqdə mühüm rola malik olan Təbriz şəhəri də öz nüfuzunu qorumaqda idi. C.Kezon Təbriz şəhəri haqqında yazır: “Bütün İran əhalisinin ən qətiyyətli və döyüşkən elementlərini yetirmiş, Təbriz kimi ticarət mərkəzinə ədalət naminə qayğısız yanaşmaq və baxımsız qoymaq yaramaz” (2, 78).

Təbriz şəhərinin böyük ticarət əhəmiyyəti haqqında Tavernye yazırdı ki, burada “Asiyanın heç bir başqa hissəsində olmayan qədər pullar hərəkət (dövriyyə) edir” (2, 79).

Bəndər Abbas limanı cənubda Səfəvilərin avropalılarla ticarət aparması üçün ən mühüm limanlarından hesab olunurdu. Əksər Avropa ölkələri, o cümlədən Hollandiya, Portuqaliya, İngiltərə və Fransadan olan tacirlər bu limanda öz ticarətxanalarını açmış, həmçinin həmin ölkələrin diplomatik şəbəkələri burada fəaliyyətə başlamışdılar. Xəzər dənizinin sahilindəki Bakı limanı da mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Azərbaycanlı tarixçi Abbasqulu ağa Bakixanov zəngin neft yataqlarına malik olan Bakının tarixinin islamdan öncəki dövrlərə aid olduğunu bildirib qeyd edirdi ki, Bakı məmləkətindəki Bilgəh və Zirə məntəqələrində dənizə uzanan daşlıq araba yolu nəzərə çarpır. Bakının yaxınlığında da dənizin altında divarlar və bürclər nəzərə çarpır. Onun məlumatına görə Bakı ilə Salyan arasında da təxminən səkkiz mil kənarda dəniz altında böyük bir şəhər mövcuddur (1, 47).

Şimalda Xəzər dənizinin sahilində Fərəhabad sarayı, İsfahandakı Ali qapı, Şah meydanı, Çəharbağ xiyabanı, Qırxsütun sarayı, məşhur 33 körpü və Xacə körpüsü Səfəvi dövrünün memarlıq və incəsənət nümunəsi hesab olunur ki, onların qüdrətindən, həmçinin həmin dövrdə ticarətin və incəsənətin geniş vüsət tapmasından xəbər verir. Burada həmçinin qərb səyyahlarının Səfəvilər dövründə həyatın müxtəlif sahələrinin inkişafı barədə qeydlərini göstərmək yerinə düşərdi: Della Valle yazır ki, Şərqdə kənd təsərrüfatı və əkinçilik xristian ölkələrindən az inkişaf etməmişdir. İran yollarında təhlükəsizlik elə bir səviyyədə təmin

edilmişdir ki, əgər bir nəfər şikayət etsə ki, ondan nə isə oğurlanmışdır, yaxınlıqdakı yaşayış məntəqəsinin sakinləri və ya başçıları malı oğurlanmış şəxsin özünün təyin etdiyi məbləği ona qaytarmağa borclu idilər (3, 458-465).

Tavernye Səfəvi dövrü sənətkarlıq sahəsi barədə məlumat verdikdən sonra qeyd etmişdir: “İranda (Səfəvi dövlətində) sənətkarlığın ən yaxşı sahələrindən biri çini qablar istehsalıdır. Hazırlanan çini qablar istehsalı üçün tələb olunan torpaq Kirmandan və onun ətraf məntəqələrindən gətirilirdi. İran çini qabları fransız çini qablarından daha yaxşı hazırlanırdı. Sınarkən hazırlanan materialın içi də öz ağappaq rəngini saxlayırdı və daxili ilə xarici arasında heç bir fərq görünürdü” (4, 597-600).

“Bazarların çoxu xeyli yaraşlıq və gözəldir. Onların çoxunun tavanları qırmızı kərpiclə örtülmüşdür. Bu bazarlara gün işığı onların tavanında xüsusi olaraq nəzərdə tutulan mənfəzlər vasitəsilə düşür” (5, 1400).

İranlılar müxtəlif növ toxuma sahəsində yüksək məharətə malikdirlər. İranlı sənətkarlar parça, ipək və ya dəri üzərinə qızıldan və gümüşdən işləmələr sahəsində avropalılardan öndə gedirdilər. İranlı ləl –cəvahirat ustaları qiymətli daşların emalı sahəsində yüksək təcrübəyə malik idilər. Zərgərlik sənəti İranda Avropadan daha çox inkişaf etmişdi. İran ipəkçilik üçün tələb olunan xammalla zəngin idi və iranlılar bu məhsulun istehsalında yüksək məharətə malik idilər və bu sahədə iri müəssisələr fəaliyyət göstərirdi (6, 322-325).

Müxtəlif dövrlərdə ticarətin çiçəklənməsinə səbəb olan ən mühüm amil ölkədə hakimiyyətin təmərküzləşməsi idi ki, müxtəlif tayfaların ölkənin ayrı-ayrı əyalətlərində hücumlarının və qarətlərinin qarşısını almaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi səfəvilərin hakimiyyətinin ən qüdrətli dövründə, yəni I Şah Abbasın dövründə yolların və karvansaraların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi nəticəsində daxili və xarici ticarət inkişaf etməyə başladı, bir sıra limanlar, o cümlədən Bəndər–Abbas limanı xarici ticarətin mərkəzinə çevrildi. Buna görə də Avropa ölkələrindən olan tacirlər və səfirlər Səfəvi dövlətinin mərkəzi olan İsfahana səfər etməyə başladılar. Amma Səfəvilərin tənəzzül və süqut dövrünün başlanması ilə yolların təhlükəsizliyinin təmin edilməsində problemlər yarandı, ölkədə iqtisadi problemlər özünü büruzə verməyə başladı.

Son Səfəvi şahlarının – yəni Şah Süleyman və Şah Sultan Hüseynin ölkənin idarə olunması işlərinə diqqətsizliyi ucbatından və onların vaxtlarının çoxunu hərəmsaray işlərinə və eyş-ışrətə sərf etməsi səbəbindən, saray xacələrinin ölkənin idarə olunması işlərinə müdaxilə etməsi və ölkənin idarə olunmasındakı ciddi pozuntular yuxarıda göstərilən problemlərin meydana gəlməsinə səbəb oldu. Misal olaraq göstərmək olar ki, Şah Süleyman yeddi il hərəmsarayda vaxt keçirmişdi (7, 25). Onun zamanında paytaxtda keçirilən şənlik və eyş-ışrət məclisləri və həmin məclisləri keçirmək üçün şəhərin ayrı-ayrı yerlərinin əhalinin üzünə bağlanması həftələrlə şəhər sakinlərinin kəsbkarlıqdan məhrum olmasına səbəb olurdu (8, 228). Beləliklə, ölkənin işlərini korrupsiyaya və rüşvətxorluğa qurşanan hərəm xacələri və saray adamları idarə edirdilər.

Şah Süleymanın hakimiyyəti dövründə (1666-1694) ölkədə ərzaq çatışmamazlığı problemə getdigə dərinləşirdi. 1667- ci ildə İsfahanda çörəyin qiyməti çox artmışdı. Dərğə satıcılardan ümumi ərzaq üçün rüşvət alıb, qiymət təyin etməyi onların ixtiyarına buraxmışdı. Onlar da çörəyi əvvəlki qiymətindən daha baha satırdılar. Rüşvət həddini aşmışdı. Belə ki, Əliqulu xan ölkəni alova atırdı. O, təkcə Azərbaycanın vəziri Mirzə İbrahimdən 5 min tümən rüşvət almışdı. Bu vəzir 6 ay müddətində öz iqamətində şaha, baş vəzirə və sarayın digər adamlarına 60.000 tümənə yaxın rüşvət vermişdi. Rüşvətxorluq xarici ölkələrin nümayəndələrinə də məlum idi. Hollandiyanın ticarət nümayəndəsi Herberdulers bir gümüş saat və 50 qızıl verdikdən sonra saray keşişinin rəisini razı salaraq Süleyman şahın hüzuruna

gedib Bəndər-Abbasda öz tacirləri üçün imtiyaz əldə edə bilmişdi. İngilis nümayəndəsi Etilen Foler həmin saray keşiyinin rəisininin vasitəsi ilə 200 qızıl sikkəni şahın hüzuruna aparıb imtiyazlar əldə etmişdi. Fransa nümayəndəsi Nikola Kelud Delalon şaha qızıl çərçivəli ayna və bir cüt tapança, kiçik qızıl şir və mirvari təqdim etməklə imtiyazlar qazanmışdı.

Səfəvi dövlətində ərzaq qıtlığı ilə bağlı qiymətlərin bahalaşması haqqında mənbələrə əsaslanan M.Heydərov yazır ki, XVII əsrin ikinci yarısında Səfəvi dövlətində un, 250 dian (dian/danq pul vahidi- 1abbası=7 danq), düyü 250 dian, ət 200 dian, çovdarın 200 diana satılırdı (9, 36-37).

Sultan Hüseynin dövründə də bu vəziyyəti təkraralanırdı. Yeni şah iqtisadi vəziyyətin daha çox yaxşılaşması üçün çalışırdı. Amma o, ölkə işlərini səriştəsiz saray adamlarına və yaxın xacələrə tapşıraraq özü eys – işrətlə məşğul olmağa başlamışdı.

1706- il avqust ayının 28-də Şah Sultan Hüseyn, hərəmləri və sayı 60.000-ə yaxın olan bütün əyanları, zadəganları, saray adamları və gözətçiləri ilə məsumların qəbrini və Qumda olan Səfəvi padşahlarının məbədlərini ziyarət etmək məqsədi ilə İsfahanı tərk etmişdi. Şahın adamları o qədər çox idi ki, onların çadırları böyük bir ərazini tuturdu. Qum ziyarətindən sonra padşah və adamları Məşhədə yola düşdülər. Krosinskinin söylədiyinə görə, bu yolun xərci nəinki xəzinəni boşaltdı, hətta şahın keçdiyi əyalətləri də viran qoydu. Bu səfərin xərcinin yarısı Qəndəharlı üsyançılara qarşı hərbi əməliyyatlar aparmaq üçün kifayət edərdi. Şah və onunla yanaşı olanlar bir il müddətində Məşhəddə qaldılar. 1707-ci il iyun ayında xəbər gəldi ki, İsfahan sakinləri qıtlıqla, bahalıqla üzləşiblər və üsyan edirlər. Böyük mülkədarlar taxılın şəhərə daxil olmasının qarşısını alıblar ki, qıtlıq nəticəsində taxılın qiyməti qalxsın. Çox sayda adam şah meydanına gəlib Ali Qapu imarətinə daş ataraq, şahın qardaşı olan Abbas Mirzəni hakimiyyətə gətirmək üçün onun azadlığını istəyirdilər. Bu qiyam Leonun oğlu və Qorqin xanın qardaşı oğlu şahzadə Gürcü Xosrov xanın köməyi ilə yatırıldı (10, 62).

Dosersu yazır: Şah Sultan Hüseyn paytaxtda xəstəxana təsis etmişdi. Amma buraya düzgün nəzarət yox idi. Belə ki, xəstəxanalarda dərmanlar xəstələrə ucuz qiymətə verilməli olduğu halda bazardan baha qiymətə satılırdı. Həmçinin çörəyin qiyməti də artmışdı. İnhisarçılar bunun səbəbini onun alqı-satqısında görürdülər.

Krosinski iqtisadi vəziyyətin gərgin olmasının cəmiyyətdə əxlaq düşkünlüyünə səbəb olduğunu söyləmiş, həmçinin yazmışdı ki, mülkədarların işi yalnız pul almaq idi. Rüşvətxorluq sənaye və ticarətin yerini tutmuşdu. O, həmçinin Sultan Hüseynin zamanında yaranmış yeniliklərin iqtisadi baxımdan öz arxasınca xoşa gəlməz nəticələr gətirməsinə də işarə etmişdi. Belə ki, əvvəlki Səfəvi şahı dövründə ildə bir dəfə novruz bayramı münasibəti ilə xələt bağışlanırdı. Sultan Hüseyn şahın dövründə isə hər ay valilərə, hakimlərə xələt bağışlanırdı və onlar da əvəzində şaha hədiyyələr bağışlamalı olurdular. Bu səbəbdən məcbur olub əhalidən pul yığırdılar. Bu da əhalinin maddi durumunun zəifləməsinə səbəb olurdu (11, 20-22).

Vəzifələr daha çox pul ödəyən şəxslərə verilmişdi. Onların çoxu buna layiq deyildi. Vəzifələrin verilməsi ödənilən pula bərabər idi və bunlardan ibarət idi.

1. Rəqabət aradan qalxmışdı və heç kim öz istedadını təkmilləşdirməyi düşünmürdü.
2. Kimlər ki, öz vəzifələrini pul ödəməklə əldə edib öz sərvətini itirmişdi, onlar öz əvvəlki səviyyələrinə çatmaq üçün heç bir pislikdən çəkinmirdilər. Bunu yalnız ödədikləri pulun əvəzini çıxmaq üçün etmirdilər. Bəlkə də, öz məqamlarını qorumaq, bir miqdar pul əldə etmək onlar üçün zəruri idi.

Rocer Seyvori qed edir ki, Səfəvilər dövründə iqtisadiyyatın əsaslarını maldarlıq və əkinçilik təşkil edirdi. Səfəvilər dövründə aparılan iqtisadi və maliyyə siyasətləri nəticəsində

əkinçilər, maldarlar ciddi ziyan görmüş, hətta şəhər və kəndlərin iqtisadiyyatı viran olmuşdu. Səfəvilər dövründə torpaq mülkiyyət formaları aşağıdakı kimi tənzimlənir və dörd hissəyə bölünürdü:

1. Ölkə vilayətlərinin ərazisi. Torpaqların çoxu hər əyalətin və vilayətin hakimlərinin idarəsində idi. Onlar da torpağı öz rəiyyətləri arasında bölürdülər.
2. Şaha məxsus olan xalisə torpaqları. Bu torpaqlardan alınan vergi şahın xəzinəsinə daxil olurdu.
3. Şah və insanlar tərəfindən bağışlanan vəqf torpaqları, ruhanilərə aid yerlər və müqəddəs yerlər.
4. Digər torpaqlara nisbətən kiçik olan camaat torpaqları. Bu torpaqlar 99 il müddətində onların ixtiyarında olur və ondan sonra bir il vergi verərək yenidən həmin torpağın mülkiyyət hüququnu qazanırdılar (2, 65-67).

Minorski Səfəvi dövlətinin süqutu səbəblərindən birini əyalətlər və xassə torpaqları arasında sabitliyin pozulmasında görürdü.

Bütün ərazilər divan-e xassə idi. Ona görə şah istədiyi vaxt bu yerləri sata bilirdi. Digər tərəfdən divan ərazisi ilə xassə arasında fərq yox idi. Divan-e xassənin əsl vəzifələrindən biri də mahal adlanan İsfahanın ətraf ərazilərinin idarəsi idi. Bu mahal xassə, vəqf ərazilərindən ibarət idi. Əvvəlki torpaqlar paytaxt vəzirinin idarəsində idi. Onun vəzifəsi əkin torpaqlarını icarəyə vermək ya da müqavilə yolu ilə kəndliləri bu torpaqlarda əkin torpağı ilə təmin etmək, əkin üçün vəsaitlər hazırlamaq, suvarma kanallarının, karavansaraların, hamamların təmirindən ibarət idi. İkinci ərazi, yəni vəqf torpaqları divan vəzirinin nəzarətində idi. Onun vəzifəsi paytaxt vəzirinin vəzifəsi kimi idi.

Görkəmli alim O.Ə.Əfəndiyevdə öz növbəsində qeyd edir ki: “ Səfəvilər dövlətinin yaranması ilə dövlət torpaqlarının (divan) və şah ailəsinin şəxsi mülklərinin (xassə) durmadan artması müşahidə olunur” (7, 185).

Əkinçilər ya torpağı icarəyə götürürdülər, ya da mülkədarla şərik olurdular. Mülkədarın məhsulu bölərkən əkinçiylə şərikliyi yarımlıq adlanır. Bu üsulda əsas beş amil (torpaq, heyvan, toxum, insan qüvvəsi) məhsulun istehsalının əsası olmuşdur. Bu cür məhsulun bölümü xüsusən sulu torpaqlarda idi. Dəmyə torpaqlarda məhsul dörd amil üzrə bölünürdü. Adətən sahib məhsulun və heyvanların 3/1 hissəsini alırdı və onun əvəzini ağacların meyvəsindən yarıdan 3/2-yə qədər, 7/1 hissəsi qoyunlardan və quzulardan, 3/1 hissəsini boğaz qoyunlardan toplayırdı.

Tiyul: Bu torpaqlar maaş yerinə məmurlara verilmiş torpaqlar idi və iki növ idi. Bunlardan biri o idi ki, həmişəlik vəzifədə olanlara verilirdi. Digər tiyul hər il divan tərəfindən başqa şəxslərə tapşırılırdı.

Soyurqal: Xassə torpaqları soyurqal və icarə şəklində insanlara verilirdi. Kimlər ki, ardıcıl olaraq icarəyə götürürdülər bütün il varlı idilər. Bu zahirən o kəslərə aid olurdu ki, bir hissəsini ehtiyac şəklində padşahın köməyinə göndərməyi öhdəsinə götürürdü (2, 65-67).

Bastani Parizi Kirman şəhərini vilayət torpaqlarının xalisə torpaqlarına çevrilməsinə misal göstərir. Bu, xassə torpağına çevrildikdən sonra Səfəvilər sülaləsinin süqutuna səbəb oldu. Üsyankar Əfqanların Səfəvilər dövlətinə daxil olması üçün yol açıldı və onlar bu yerlərdən rahatlıqla keçərək onun süqutuna səbəb oldular. Yazırlar ki, Kirmanın ictimai-iqtisadi vəziyyəti Səfəvilərin süqutunun səbəblərindən idi. Nə üçün Kirman Səfəvi dövləti üçün zəif olmuşdu?

İrənin Şərqi hissəsində olan iki mühüm baza - yəni Bəlucistan və Sistan müdafiə olunurdu. Bunlardan biri şərqi sərhədləri Hindistana qədər qorunan Qəndəhar, digəri bütün Bəlucistanı dəniz sahilinə qədər qoruyan Bəmpur idi. Bu iki mərkəz arasındakı əsas əlaqə Kirman şəhəri

idi. Bu şəhər istinad nöqtəsi və güclü platforma kimi bu ərazilərə nəzarət olunurdu. Beqtaş xan, sonra Gəncəli xan oranın hakimi olmuş və oğlu ona kömək etmişdi (təqribən miladi təqvimlə 1592, 1630). Hər iki məsələ həll olmuşdu. Gəncəli xan bir neçə dəfə Bəlucistana səfər etmiş və yaşadığı müddətdə ya təhdidlə, ya da əhalini ələ alaraq oranı dinc saxlaya bilmişdi. Özü bir neçə vaxt Qəndəharda qaldığı üçün oranı da nəzarəti altında saxlamışdı. Gəncəli xandan sonra oğlu Əlimərdan xan Səfi şahın qəzəbindən sonra Hindistana pənah aparmağı qərara almışdı. Bu səbəbdən də Qəndəhar müdafiəsiz qaldı. Hindlilərdə bundan istifadə edərək şəhəri tutdular. Sonralar dövlət, istər Şah Səfi, istər II Şah Abbas, istərsə də Şah Süleyman nə qədər çalışdırsa əzmlə Qəndəharı, Bəlucistanı, Sistanı idarə etməyə müvəffəq ola bilmədilər.

Səfəvilər dövlətinin sonunda Kirman vilayətini zəiflədən səbəblər bunlar idi:

1. Kirman xalisə torpağına çevrilməklə iqtisadiyyatında mülkiyyət üsulu dəyişdi.
2. Kirmanın Şeyxül-İslamının etibar, qüdrət və dini baxımından hökumət işinə qarışması, dini azlıqlarla, xüsusən zərdüştlərlə pis rəftarının davam etməsinə görə meydana gələn ictimai məsələlər.
3. Mühəribələr üçün olan mədənlərin keyfiyyətinin hesabı, gümüşün ixrac olması, çobanbəyinin hesabı, yağ və taxılın hesabı və s. bütün bunlar Kirmanın iqtisadiyyatına təsir etmişdir.
4. Yolların müdafiəsi üçün kifayət qədər qüvvənin olmaması, get-gəl, ümumi gəlirin azalması və təhlükəli vəziyyət.
5. Bəlucistan, Sistan, nəhayət mərkəzi Kirmanın idarə olunmasında çətinlik çəkən Qəndəhar özü də təhlükəli vəziyyətdə idi və zəifləmiş qüdrətini itirmişdi.
6. Bu ölkədə əhalinin azlığı, abadlığın az olması, atların bəslənməsi üçün çəmənliklərin olması hərbi qüvvələrin diqqətini cəlb edirdi.
7. Kirman Səfəvilər dövlətinin sonuna qədər aramsız olaraq Bəlucların hücumlarına məruz qalmışdılar. Sultan Hüseyn Qorqan xanı Bəlucların hücumunun qarşısını almaq üçün məmur təyin etdi. Amma Bəlucların iğtişası, karvanlara edilən hücumları oranı təhlükəli etmişdi. Sonda pis iqtisadi vəziyyət və diqqətsizlik nəticəsində Kirman kimi əsas vilayətlər ciddi iqtisadi böhranla üzləşdi.

Ümumiyyətlə, XVII əsrin sonu XVIII əsrin əvvəllərində baş verən siyasi böhran, mərkəzi hakimiyyətdə mövcud olan özbaşınalıq, əyalət hakimlərinin itaətsizliyi dövlətin əsas gəlir mənbəyi olan kənd təsərrüfatına ciddi ziyan vurmuşdur. Bu dövrdə xassə torpaqlarının getdikcə genişlənməsi əhalinin torpaqlardan mərhum olmasında səbəb olurdu. Bu da istesalın tənəzzülünü sürətləndirir, dövlətin gəlirlərini azaldır və xəzinənin boşlaşmasına gətirib çıxarırdı.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Bakıxanov Abbasqulu ağa. “Gülüstani –İrəm “. Tehran: “Ğəğnus “ nəşriyyatı, 1383, səh. 110
2. Dadaşova R. İ. Səfəvilərin son dövrü (İngilisdilli tarixşünaslıqda). Bakı: Nurlan, 2003, 439 s.
3. Della Valle Pyetro. “Səfərnəmə” II cild ,(Tərcümə edən Mahmud Bəhruzi) “Ğətre” nəşriyyatı, Tehran–1380, səh. 735 -736
4. Taverniye. J.B. “Səfərnəmə”. “Sənayi kitabxanası” nəşriyyatı. Tehran–1363, səh. 597-600
5. Şarden. J. “Səfərnəmə”, IV cild, (Tərcümə edən İqbal Yəğmayi), Tehran–1374, səh. 1715

6. Freyer R. “Şardenin “Səfərnəməsi”ndən seçmələr və şərhlər” (Tərcümə edəni Hüseyn Həjbəryan) Hüseyn Əsədi. “Fərzan” nəşriyyatı – 1374, səh. 322-336
7. Lokkart Lourens “ Səfəvi sülaləsinin süqutu” (Tərcümə edəni İsmayıl Dövlətşahi) “Elm” nəşriyyatı, Tehran-1380, səh.25
8. Kempfer Enqelbert. “ Səfərnəmə” (Tərcümə edəni Seid Cavad Təbatəbai) “Negah-e moaser” nəşriyyatı, Tehran –1386, səh-96
9. Гейдаров М.Х. Торговля и торговые связи Азербайджана в позднем средневековье. Баку: Элм, 1999, 290 с.
10. Krusinski T. The history of revolution of Persia. (du Cerceans English translation). London: 1728.
11. Tiflisi Jozef. Vaqatu-Mir Veys və Şah Hüseyn. Osmanlıcadan tərcümə edən və ön sözün müəllifi Şahin Fazil. Azərənşr, Bakı: 1992, 58 s.

ШАХРАМ ШАМСИ

*Диссертант Института Рукописей им.
Физули НАНА*

ОБЗОР ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ ПРАВЛЕНИЯ СЕФЕВИДСКОЙ ДИНАСТИИ

В данной статье была исследована экономическая ситуация, образовавшаяся в последние годы правления династии Сефевидов. Внимание было обращено на: виды налогов, деньги, золото и другие вопросы, образующие основу экономики. Более того, были изучены факторы, влияющие на экономическое состояние, а также вопросы внешней и внутренней торговли.

SHAKHRAM SHAMSI

*Azerbaijan National Academy of Sciences,
the Institute of Manuscripts after M.Fuzuli,
candidate for a degree*

THE OVERVIEW OF THE ECONOMIC SITUATION IN THE LAST YEARS OF SAFAVID DYNASTY

In this article the economic situation formed in the last years of the Safavid dynasty was investigated. Attention was drawn to taxes, money, gold and other issues that form the basis of the economy. Furthermore, the factors affecting the economic situation as well as issues of foreign and domestic trade were studied.

Rəyçilər: t.e.d. Ş.Fərzəliyev, t.e.d. S.Məmmədov

AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Elmi Şurasının 22 yanvar 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (pr. № 1)